

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2024 Vol. 1

www.navoiy-uni.uz

www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2024 Vol. 1

www.navoiy-uni.uz

www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

**BOSH MUHARRIR
O'RINBOSARI**

Karomat Mullaxo'jayeva

MAS'UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY'ATI

Karl Rayxl (Germaniya)
 Isa Habibeyli (Ozarbayjon)
 Seyhan Tanju (Turkiya)
 Almaz Ulvi (Ozarbayjon)
 Benedek Peri (Vengriya)
 Vahit Turk (Turkiya)
 Teymur Kerimli (Ozarbayjon)
 Eunkyung Oh (Koreya)
 Nazef Shahrani (AQSh)
 Boqijon To'xliyev
 Muhammadjon Imomnazarov
 Bilol Yujel (Turkiya)
 Qosimjon Sodiqov
 Zulxumor Xolmanova
 Mustafa O'ner (Turkiya)
 Nurboy Jabborov
 G'aybulla Boboyorov
 Kimura Satoru (Yaponiya)
 Imran Ay (Turkiya)
 Aftondil Erkinov
 Nadir Mamadli (Ozarbayjon)
 Rashid Zohidov
 Otabek Jo'raboyev
 Bulent Bayram (Turkiya)
 Qo'ldosh Pardayev
 Nodirbek Jo'raqo'ziyev
 Oysara Madaliyeva
 Hilola Nazirova

MUNDARIJA**MATNSHUNOSLIK****Oysara Madaliyeva**

Alisher Navoiyning 1480-yillar lirikasi tarixiga
 nazar ("Devoni jadid" yoki "Navodir un-nihoya"
 qo'lyozmalari asosida) 4

Furqat To'xtamuratov

"Gulshani jovid" qo'lyozmalari tadqiqi 40

Parviz Izzatillayev

"Muhokamat ul-lug'atayn" Eron navoiyshunoslari
 talqinida 57

ADABIYOTSHUNOSLIK**Tanju Seyhan**

Ali Şir Nevâyî'nin *Hired* Redifli 4 Gazeli Üzerine
 Görüşler ve Hired Kavramı 72

Kemal Yavuz Ataman

Nevâyî Düşüncesinde Cemiyetin İmarı ve
 Nizamı 102

Rıdvan Öztürk

Afganistanlı Şair Âlim Lebib'in Nevaî Şiirlerine
 Yazdığı Nazire Gazeller ile Tahmislerin
 Dilbilimsel Özellikleri 118

LINGVISTIKA**Samixon Ashirboyev**

O'zbek milliy transkripsiyasini yaratish yo'lida 131

Baxtiyor Abdushukurov

Kul tigin bitigtoshidagi ijtimoiy-siyosiy leksika 143

EDITOR IN CHIEF

Shuhrat Sirojiddinov

DEPUTY EDITOR IN CHIEF

Karomat Mullakhojaeva

EXECUTIVE SECRETARY

Ozoda Tojibaeva

EDITORIAL BOARD

Karl Rechl (Germany)

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)

Seyhan Tanju (Turkey)

Almaz Ulvi (Azerbaijan)

Benedek Peri (Hungary)

Vahit Turk (Turkey)

Teymur Kerimli (Azerbaijan)

Eunkyung Oh (Korea)

Nazif Shahrani (USA)

Bakijan Tukhliev

Mukhammadjan Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkey)

Kasimjan Sadikov

Zulkhumor Kholmanova

Mustafa O'ner (Turkey)

Nurboy Jabborov

Gaybullah Babayarov

Kimura Satoru (Japan)

Imran Ay (Turkey)

Aftandil Erkinov

Nadir Mamadli (Azerbaijan)

Rashid Zahidov

Atabek Juraboev

Bulent Bayram (Turkey)

Kuldosh Pardaev

Nodirbek Jurakuziev

Oysara Madaliev

Hilola Nazirova

CONTENTS**TEXTOLGY****Oysara Madaliev**

Insights Into the History Of 'Ali Shīr Navā'ī's
Lyrics of the 1480s (Based on the manuscripts
Divāni jadid or *Nawādir al-nihāya*) 4

Furqat Tukhtamuratov

Studying the manuscripts of "Gulshani Javid" 40

Parviz Izzatillayev

"Muhokamat ul-lughatayn" in the interpretation
of Iranian Navoi studies 57

LITERATURE**Tanju Seyhan**

Opinions on Ali Şir Nevâî's 4 Ghazes with
Hired Redif and the Concept of Hired 72

Kemal Yavuz Ataman

Construction and Order of the Society in Nevâî
Thought 102

Rıdvan Öztürk

Linguistic Characteristics of the Naziraz Ghazals
and Tahmis Written by Afghanistan Poet Alim
Labib to Nevaî Poems 118

LINGUISTICS**Samikhan Ashirbaev**

On the way to creating the Uzbek national
transcription 131

Bakhtiyar Abdushukurov

Socio-political vocabulary in the epitaph of
Kul-tigin 143

“Muhokamat ul-lug‘atayn” Eron navoiyshunoslari talqinida

Parviz Izzatillayev¹

Abstrakt

Mazkur maqolada Alisher Navoiyning “Muhokamat ul-lug‘atayn” asari va uning forsiy tarjimasini o‘zaro qiyosiy o‘rganilgan. Tadqiqot natijasida, tarjima jarayonida Turxon Ganjaviyning yutuq va ayrim o‘rinlardagi nomuvofiqliklar ishonchli manbalarga tayangan holda, tahlilga tortilgan. Jumladan, Ganjaviyning tarjimasida ba‘zi bir qisqartirilgan o‘rinlarning mavjudligi, M. Siddiq nashrida mazkur qisqartirishlarni o‘zi foydalangan nusxadan fors tiliga o‘g‘irgani, misollar keltirish, tahlil qilish yo‘li bilan isbotlab berilgan. Shuningdek, turkiy va forsiy she‘rlar orasida ham ba‘zi itxiloflarning mavjudligi, biroq ularning matniga o‘zgartirishlar kiritmaganining sabablari oydinlashtirildi. “Muhokamat ul-lug‘atayn” asari tarjimasining aslyatdan farq qiladigan jihatlardan biri bu M. Siddiq tomonidan asar qismlarining mazmunidan kelib chiqib nomlagani, Eron navoiyshunoslari orasida “Muhokamat ul-lug‘atayn” asariga nisbatan ikki xil yondashuvning kuzatilishiga oid ilmiy dalillar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: *Alisher Navoiy, Muhokamat ul-lug‘atayn, Turxon Ganjaviy, tarjima, transliteratsiya, zamonaviy Eron navoiyshunosligi, aslyat, tabdil.*

Kirish

Alisher Navoiyning “Muhokamat ul-lug‘atayn” asari turkiy va forsiy tillarning imkoniyatlari hamda afzalliklari qiyoslab o‘rganilgan birinchi asardir.

“Muhokamat ul-lug‘atayn” asari 1841-yilda “Tarixi muluki Ajam” asari bilan birga Parijda fransuz navoiyshunos olimi M. Katremer tomonidan nashr etiladi. Mazkur nashr kitobxonlarda katta qiziqish uyg‘otgani bois 1845-yili Parijda ikkinchi marotaba chop etiladi. 1862-yilda Budapeshtda saqlanayotgan nusxa asosida nashr ettirilgan bo‘lsa, 1937-yili Valad Chalabiy uni turkiy

---

¹ Izzatillayev Parviz Inoyatillayevich – filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-pochta: parvizisostoni@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5754-2690

Iqtibos uchun: Izzatillayev, P. I. 2024. “Muhokamat ul-lug‘atayn” Eron navoiyshunoslari talqinida”. *Oltin bitiglar* 1: 57 – 71.

tilidagi matni hamda turk tiliga o'g'irilgan variantini Istanbulda chop ettiradi.

Mazkur asar 1941-yili Raf'at Eshitmon tomonidan lotin alifbosida nashr yuzini ko'rgan. 1950-yilda Turxon Ganjaviy tomonidan fors tiliga o'g'irilib, Tehronda chop etiladi. Shu tarjima 1984-yilda ayrim o'zgartirishlar bilan Pokistonda ham nashr etiladi. "Muhokamat ul-lug'atayn" asari 1925-yilda Abdulhakim Gulmuhammadov tomonidan Ashxobodda ham chop etilgan. 1988-yilda esa Hamid Temur uni uyg'ur tilida Urumchida nashr etishga muvaffaq bo'ladi. Bu borada oxirgi tadqiqotlardan yana biri bu turk olimi Samo Borutchu Uzunder tomonidan amalga oshirilgan. U o'zining bu tadqiqotida dunyoda tanilgan to'rt nusxani bir-biriga solishtirib o'rganish orqali, asarning asl matnini shakllantirgan va lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish orqali nashr etgan. Shuningdek, asl turkiy matnga hozirgi turk tilidagi tarjimasini va muqaddimada o'zining tilshunoslik bo'yicha fikr-mulohazalarini ham ilova qilgan. Ushbu asar 1966-yilda R. Deveruks tomonidan igliz tiliga ham tarjima qilinib, nashr etilgan.

O'zbekistonda esa mazkur asar birinchi marotaba 1916-yilda Qo'qonda nashr etilgan bo'lsa, 1940-yilda P. Shamsiyev va O. Usmonovlar tomonidan Toshkentda chop etilgan. O'zbek navoiyshunoslari ushbu nashr bilan cheklanib qolmasdan mazkur asar yuzasidan izlanishlarni davom ettirganlar. Jumladan, P.Shamsiyev yana ikki marotaba: 1948, 1967-yillarda "Muhokamat ul-lug'atayn" asarini nashrdan chiqaradi. Shuningdek, ushbu asar 2017-yilda Qosimjon Sodiqov va 2021-yilda esa Yusuf Tursunov tomonidan ham Toshkentda nashr yuzini ko'rdi.

Zamonaviy Eron navoiyshunosligining darg'asi - Muhammadzoda Husayn Siddiq "Muhokamat ul-lug'atayn" asarining chig'atoy tilidagi asl matn, lotin alifbosida berilgan transliteratsiya hamda ozar tiliga qilingan tabdili bilan birgalikda Tabrizdagi "Axtar" nashriyotida chop ettiradi. Bunda asarning forsiy tarjimasini sifatida 1950-yillarda Turxon Ganjaviy tomonidan tarjima qilingan matn aynan keltiriladi.

T. Ganjaviyning "Muhokamat ul-lug'atayn" asaridan qilgan forsha tarjimasini bugungi kunga qadar Eronda ilk va yagona tarjima bo'lib turibdi. Ganjaviyning tarjimasida ba'zi bir qisqartirilgan o'rinlar mavjud bo'lib, Muhammadzoda Siddiq o'zining nashrida mazkur qisqartirishlarni o'zi foydalangan nusxadan fors tiliga o'g'irib, Turxonning tarjimasidan ajratib ko'rsatish maqsadida kvadrat qavs ichida keltiradi. Shuningdek, turkiy va forsiy she'rlar

orasida ham ba‘zi ixtiloflar mavjud bo‘lsa-da, ularning matniga o‘zgartirishlar kiritmaydi. M. Siddiq Turxon Ganjaviyning forsiy tarjimasida matniga quyidagi o‘zgartirishlarni kiritadi:

1) biror bir so‘z yoki so‘zlarni matnga kiritishga ehtiyoj tug‘ilganida kvadrat qavs [] ichida beradi;

2) turkiycha so‘zlarning to‘g‘ri variantini lotin imlosi bilan birgalikda forsiy tarjimaga kiritib, tarjima muallifi so‘zlarini kitob oxirida joylashtirib, uni havolada ko‘rsatib beradi. M. deb ko‘rsatishdan maqsad, Turxon Ganjaviyning 1949-yildagi forscha tarjimasida nazarda tutilgan;

3) arabiy so‘z va iboralarni kitobning “povaraqiho”, ya‘ni “havoalalar” qismida sharhlaydi;

4) she‘rlarning aruziy vaznlarini aniqlaydi.

Shu o‘rinda navoiyshunoslarning, xususan, Eron navoiyshunoslarining “Muhokamat ul-lug‘atayn” asariga bo‘lgan munosabatlari to‘g‘risida to‘xtalsak. Navoiyning bu asarni yozishdan maqsadini tadqiqotchilar turli xil talqin qilganlar. Asg‘ar Dilbaripur, Matin Okos kabi bir guruh tadqiqotchilar Alisher Navoiyning bu asarini “milliy o‘zlikni anglash va millatni sevishni tarannum etuvchi asar” [Turkoni porsiguy 1390, sh.19/126] sifatida ko‘rsatganlar. Ammo bu guruh navoiyshunoslar “millat” va “milliy o‘z-o‘zini anglash” tushunchalari nisbatan yangi masalalar ekanligini va keyingi asrlarga talluqli ekanligini nazardan qochirgan ko‘rinadilar. Chunki Alisher Navoiy zamonida yuqorida tilga olingan tushunchalar bugungi kunda anglashiladigan ma‘nosida qo‘llanilmagan. Boshqa bir guruh tadqiqotchilar esa Alisher Navoiyning mazkur asarda keltirgan barcha da‘volarini o‘rinli va to‘g‘ri deya baholaganlar. Bu kabi qarashlarning aksariyat tarafdorlari turkiy xalqlarning tadqiqotchilari, jumladan Eron ozariylari tadqiqotchilari qarashlarida ham o‘z aksini topgan. Ozarboyjonlik tadqiqotchi Bekir Cho‘ponzoda shu guruhga mansub tadqiqotchilardan bo‘lib, u Alisher Navoiyning “Muhokamat ul-lug‘atayn” asarida aytgan barcha fikr-qarashlarini to‘g‘ri va haq deya biladi. Turkiyalik Husayn O‘zgan esa “Muhokamat ul-lug‘atayn” turkiy tilning himoyachisi bo‘lib, unda Alisher Navoiy turk tilining fors tilidan afzalligini to‘g‘ri isbotlab bergan” deya ta‘kidlaydi [Amir Nemati Limoi 1393, 143]. Eron ozariylardan bo‘lgan M. Siddiq ham Alisher Navoiyning mazkur asarida bayon etgan qarashlarining tarafdorlaridan bo‘lib, “Muhokamat ul-lug‘atayn”da ilgari surilgan barcha qarashlarni o‘rinli” deya zikr etadi [Amir Alisher Navoi 1387, 43].

Bu guruhga qarama-qarshi fikr bildirgan ikkinchi guruh esa Alisher Navoiyning “Muhokamat ul-lug‘atayn”da ilgari surgan qarashlarini xom va tekshirilmagan tarzda bayon qilingan va uning turkiy tilning forsiy tilga nisbatan afzal degan qarashlarini hech qanaqasiga haqiqatga mos kelmasligini ta’kidlaydilar. Bunday qarashning tarafdorlaridan biri Eronlik mashhur olim Zabihulloh Safo bo‘lib, Alisher Navoiy keltirgan dalillarni o‘rinsiz deya ta’kidlab bu borada shunday deydi:

"این اشتباه از آن جا بدو دست داده بود که آن ترکی که وی مدعی برتری آن بر فارسی بوده، از همه نیرو های آماده زبان فارسی و عربی استفاده کرده و آن را بر بضاعت مزجات خود افزوده بود."

Tarjima: *“Uning forsiy tilidan turkiy tilni afzal deb bilgani, fors va arab tilining mavjud qudratidan foydalanganligida va uni o‘zining andak qudratiga qo‘shganidandir. Ana shu [omil] uning bunday xatolikka yo‘l qo‘yishiga yo‘l ochib bergan”* [Zabehulloh Safo 1378, 148].

Tarjimashunos olim G.Salomov esa *“Alisher Navoiy “Muhokamat ul-lug‘atayn”da turk (o‘zbek) tilining fazilatlari haqida fikr yuritar ekan, bu bilan o‘z ona tilini qanday bo‘lmasin fors tilidan ustun qo‘yishni mo‘ljallagan emas, balki ba‘zi jabhalarda uning ham o‘z lisoniy afzalliklari borligini namoyish etish barobarida, bunda ham salmoqdor, chuqur badiiy asarlar, san‘at obidalari yaratish mumkinligini nazariy tomondan isbotladi va amalda ko‘rsatib berdi”* deya ta’kidlaydi [Саломов 1983, 20].

Bizningcha ham mazkur asarni yozish bilan Alisher Navoiy turkiy tilni forsiy tildan ustun qo‘yish emas, balki turkiy tilda ham forsiy tilda yaratilgani kabi o‘lmas asarlar yaratish mumkin degan qarashni ilgari surgan. O‘zi turk bo‘la turib, forsiyda ijod qiladigan shoirlarga turkiy tilning ham xuddi forsiy tilidagidek imkoniyatlarga ega ekanligini va bu imkoniyatlardan foydalanishni tavsiya beradi va o‘zi namuna bo‘lib buni ko‘rsatib beradi desak adashmagan bo‘lamiz.

“Muhokamat ul-lug‘atayn” asari Eron navoishunoslaridan biri – Amir Ne‘mati Limoiy tomonidan tadqiq etilgan. Mazkur tadqiqotchi Alisher Navoiy tomonidan ushbu asarda ilgari surgan qarashlarini birma-bir tahlilga tortib, har biriga alohida tarzda dalillar bilan javob beradi. Quyida uning Alisher Navoiyning faqat bir fikriga javobini keltiramiz va tahlil etamiz:

Aslyatdagi matn: Yana g‘izo va har taom-ki, yesa bo‘lur, **yeguluk** derlar va shu ichmak va har nimani-ki, ichsa bo‘lg‘ay, ichkulik derlar. Va sort elining ko‘pi, balki barchasi **yemakni** ham va

ichmakni ham xo'rdan lafzi bila ado qilurlar [Навоий 2017, 38].

Turxon tarjimasida: "در ترکی به غذا و طعام، بیگولوک گویند؛ ولی

اکثر مردم فارسی زبانان بل تمام آنان، خوردن و نوشیدن، هر دو را با مصدر خوردن بیان میکنند."

Alisher Navoiyning yuqorida keltirilgan gapiga Amir Ne'mati Limoiy quyidagicha javob beradi [Amir Alisher Navoi 1387, 70]:

"آنچه واقعیت دارد، فارسی زبانان برای نشان دادن مفهوم خوردن مایعاتی چون آب، علاوه بر فعل، خوردن، از کلمات به سان، نوشیدن و آشامیدن، نیز سود می جستند و کاربرد واژگان چنین دارای پیشینه ای دیرین در زبان فارسی است و این مهم از جستجو و کاوش در آثار فاخر فارسی مربوط به سده های پیشین به خوبی بر می آید. ابیات زیر نشانی آشکار بر نادرستی دعوی امیر علی شیر و درستی گفتار نگارنده است:

کیست حافظ تا ننوشد باده بی آواز رود،
عاشق مسکین چرا چندین تجمّل بایش."

Tarjima: "Aslini aytganda forsiyazonlar suv kabi suyuqliklarni "ichish" tushunchasini ko'rsatish uchun "xo'rdan" fe'lidan tashqari "no'shidan", "oshomidan" kabi so'zlardan ham foydalanib kelganlar va bu kabi so'zlar fors tilida ilgari ishlatilib kelingan. Bu so'zlarni oldingi asrlarda yozilgan forsiy asarlardan osonlik bilan topish mumkin. Quyidagi baytlar Amir Alisherning bu da'vosining to'g'ri emasligi va tadqiqotchining haq ekanligini ko'rsatadi:

Tabdil: *Kist Hofiz to nano'shad boda beovoz ravad,
Oshiqi miskin charo chandin tajammul boyadash"*

[Limoiy 1393,

152].

Ne'mati Limoiy Alisher Navoiydan oldin yashab o'tgan Farididdin Attor, Sa'diy Sheroziy, Xayyom, Jaloliddin Rumiy kabi fors shoirlari va ular ijodida uchraydigan "nushidan" va "oshomidan" fe'li qatnashgan yana 15 ta misol keltiradi. Biz ham Navoiydan oldin yashab ijod qilgan fors shoirlari devonlarini ko'zdan kechirganimizda ichish ma'nosini beradigan "xo'rdan" "yemoq"dan tashqari "no'shidan" va "oshomidan" fe'llari ishlatilib kelingani ayon bo'ldi. Jumladan, Xayyom ijodida quyidagi bayt uchraydi:

May no'sh, ki umri jovidoni in ast,

Xud hosilat az davri javoni in ast

[<https://ganjoor.net/khayyam/robaee/sh47>].

Ne'mati Limoiyning gaplarida jon bor, darhaqiqat fors tilida ichish tushunchasini berish uchun fors tilida "xo'rdan"dan tashqari "no'shidan" va "oshomidan" kabi so'zlar ham qo'llanilib kelingan va qo'llanilib kelinmoqda. Ammo hozirda ham forsiyda so'zlashadigan, jumladan, tojik xalqining suhbatiga nazar tashlansa, ichish

ma'nosini berish uchun "no'shidan" va "oshomidan"dan ko'ra "xo'rdan" "yemoq" fe'li ko'proq ishlatiladi. A. Navoiy ana shuni nazarda tutib shunday fikrni ilgari surgan bo'lishi ehtimoli mavjud. N. Limoiyning yuqoridagi fikriga tayanib, Alisher Navoiyning xatoga yo'l qo'ygan, deya ayta olmaymiz.

Shu o'rinda Muhammadzoda Siddiq nashrida forsiy tarjima qay tarzda keltirilgani haqida aniq tasavvur hosil bo'lishi uchun quyida bir misol keltiramiz:

[نعت]

سپاس هر متکلمی را که بلبل نطقش با ترنم انا افسح، زبان فصحاى عرب را که
گلابانگ بلاغت به گلشن سپهر می رسانیدند، بیست؛ و آوازه ی دعوی آنان را شکست.

[ترجمه] رباعی:

آن روز که هنوز قلم صنع،
آدم و عالم را رقم نزده بود
وی از خلقت خود دم زد
و صدای گنث نبیاً فافهم را درداد.

Tabdil:

"Na't

*Sipos har mutakallimero, ki bulbuli nutqash bo tarannumi
ana afsahu zaboni arabro, ki gulbongi balog'at ba gulshani sipehr
merasonidand, bubast va ovoza da'voi ononro shikast.*

Ro'boi [tarjima]:

On ro'z, ki hano'z qalami sun',

Odam va olamro raqam nazada bud.

Vay az xilqati xud dam zad

Va sadoi kuntu nabiiyan faafhamro dardod" [Navoi 1387, 52].

Muhammadzoda Siddiq nashr etgan "Muhokamat ul-lug'atayn" kitobi fasllarga ajratilgan bo'lib, mazkur asarning turkiy nusxasidan uni ozar tiliga tabdil qilib, forsiy tarjima faslidan so'ng joylashtiradi. Ikkala matnni fasllarga ajratib, ularni alohida-alohida tarzda kvadrat qavs [] ichida nomlab chiqadi. Ozar tiliga tabdil qilgani borasida nashr muallifi shunday deydi:

"در برگردان آذری، تلاش بر این بوده است که شیوه ی بیان متن و کلمات و الفاظ
به کار رفته در آن عیناً حفظ شود و فقط لهجه ی چاغاتایی به لهجه ی آذری تبدیل گردد
و حتی در املاى لغات اشعار نیز تصرف روا داشتیم ولی متن اصلی آن ها را در در متن
فارسی آوردیم و در بخش آوانویسی به قرأنت دقیق و فونولوژیک پرداختیم."

Tarjima: "Ozar tiliga tabdil qilishda matnning bayon uslubini aynan saqlashga harakat qildik, faqatgina chig'atoy lahjasini ozar lahjasiga o'zgartirdik. Hatto, she'rlardagi so'zlarning imlosiga ba'zi bir o'zgartirishlar kiritgan bo'lsak-da, uning aslini forsiy matnda keltiridik. Translitteratsiyada so'zlarning aniq talaffuzini berishga

imkoni boricha harakat qilindi” [Navoi 1387, 47].

“Majolis un-nafois” asarining Turxon Ganjaviy tomonidan qilingan tarjimasi va Muhammadzoda Siddiq tomonidan nashrga tayyorlanib Tehronda chop etilgan nusxasi “tahmidiya”, ya’ni “hamd” bilan boshlanadi va “na’t” bilan davom ettiriladi. Ammo ana shu yuqorida zikr etilgan “tahmidiya” va “na’t” asarining P. Shamsiyev tomonidan nashrga tayyorlangan va 1967-yilda Toshkentda nashr etilgan nusxasida mavjud emas. Bundan ehtimol Porso Shamsiyev foydalangan nusxalarda mazkur qismlar mavjud bo‘lmagandir deya xulosa chiqarish mumkin. Alisher Navoiyning 10 jildlik to‘la asarlar to‘plamidan (2013-y.) joy olgan va Q. Ergashev tomonidan nashrga tayyorlangan mazkur asarda “hamd” va “na’t” qismlari to‘la keltiriladi. Shu o‘rinda “Muhokamat ul-lug‘atayn”ning O‘zbekistonda nisbatan yaqin yillarda nashr etilgan boshqa nashrlari xususida to‘xtalib o‘tsak. Mazkur asar 2017-yilda Q. Sodiqov tomonidan Toshkentda “Akademnashr” nashriyotida chop etiladi. Q. Sodiqov ushbu asarni qaysi qo‘lyozmalar asosida nashr etganligi kitobning so‘zboshi qismida shunday bayon qilingan: *“Asarni nashrga tayyorlashda uning To‘ppopi qo‘lyozma nusxasi asos qilib olindi, tayanch qo‘lyozmada tushib qolgan yerlari Parij hamda Fotih qo‘lyozmalaridan olib to‘ldirildi. Shuningdek, asar matnini yaratishda Toshkent (1940, 1967), Anqara (1996) nashrlaridan ham foydalanildi”* [Навоий 2017, 3].

Bundan Q. Sodiqov asarni nashrga tayyorlashda, P. Shamsiyev tomonidan 1940 va 1967-yillarda Toshkentda hamda 1996-yilda Anqarada nashr etilgan asar variantlaridan, shuningdek, To‘ppopi, Parij va Fotih qo‘lyozmalaridan unumli foydalangan, tayanch manba sifatida esa To‘ppopi nusxasini tanlagan degan xulosa chiqarishga asos bo‘ladi. Asar 2021-yilda Y. Tursunov tomonidan Toshkentda O‘zR FA “Fan” nashriyotida chop etildi. Bu ish “Muhokamat ul-lug‘atayn” asarining yanada mukammal variantini yaratishga bo‘lgan navbatdagi qadam bo‘ldi. Ushbu nashrga qaysi manbalar asos vazifasini bajarganligi borasida muallifning o‘zi shunday yozadi: *“... ishda Fotih nusxasi (I)ni tayanch nusxa sifatida belgiladik. Qolgan uch (I [Istanbul], P [Parij] va H [Haydarobod] nusxa esa yordamchi nusxalar vazifasini o‘tadi. Fotih nusxasida mavjud kamchilik va xato o‘rinlar (albatta, ular ko‘p emas) bu nusxalarga ko‘ra to‘g‘rilandi”* [Навоий 2021, 22]. Biz “Muhokamat ul-lug‘atayn” asarining Erondagi forsiy nashrini qiyosiy o‘rganishda, mazkur asarining oxirgi yillarda nashr etilgan va oldingi nashrlardagi

anchagina xato va kamchiliklari tuzatilgan Q. Sodiqov¹ nashrini tayanch variantlar sifatida olishga qaror qildik. Ammo kezi kelganda Y. Tursunovning² nashriga ham yuzlandik. Endi bevosita matniy-qiyosiy tahlilga o'tamiz. Asar quyidagicha boshlanadi:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

[Py6ouŭ:]

الحمد لله الذي امتاز الانسان على سائر الخلوقات بشرف النطق و اللسان و اظهر من
عذوبت لسانه و حلاوت بيانه سكر الشكر و شهد الشهود و الامتنان

*Ey so'z bila qilg'on ofarinish og'oz,
Insonni aroda aylagon mahrami roz.
Chun "kun fayakun" safhasig'a bo'ldi tiroz,
Qilg'on ani nutq ila baridin mumtoz.*

خمرت طينة آدم بيدي *Subhonalloh, ne qudrati komiladurkim, insonni qobiliyyati berdi va ani karimasi mazmuni birla* علم الاسماء كلها اربعين صباحا *Al-mutakallim ismi mazhari qildi. To ul bu mazhariyyat sharafidin jami'i maxluqotda sarafroz bo'ldi va bu tashrif bila barisidin imtiyoz topti* [Havouŭ 28, 2017].

Turxon Ganjaviy tarjimasida:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي اَمْتَاَزَ الْاِنْسَانَ عَلَى سَائِرِ الْخُلُوْقَاتِ بِشَرَفِ النَّطْقِ وَ اللِّسَانِ وَ اَظْهَرَ
مِنْ عَذُوْبَتِ لِسَانِهِ وَ حَلَاوَةِ بَيَانِهِ سَكْرَ الشُّكْرِ وَ شَهِدَ الشُّهُودَ وَ الْاِمْتِنَانَ.²
سبحان الله، اين چه قدرتی است که به انسان با مضمون کریمه ی خَمِرْتُ طِبْنَةَ
آدَمَ بِيَدِي اربعين صباحا سزاواری عَلَّمَ آدَمَ الْاِسْمَاءَ كُلَّهَا را داد و او را مظهر اسم "المتكلم"
گردید و وی بدین شرف نسبت به جميع مخلوقات سرفراز گشت و بدین تشریف، از جمله
امتیاز یافت.

Ko'rinib turganidek, asarni nashrga tayyorlagan M. Siddiq asar boshida keltirilgan hadisi qudsiyga havola berib, uning forsha tarjimasini kitob ilovasida keltiradi. Bu ishi bilan fors kitobxoniga kitobxonga hadis mazmuni bilan tanishish imkonini beradi va o'z navbatida o'quvchining hadis mazmunini qidirishga ketadigan vaqtini tejaydi. Bu ish asarda uchraydigan barcha oyat va hadislarga ham xosdir. Qayerda oyat va hadis uchragan bo'lsa, M. Siddiq uning mazmunini kitob ilovasida keltirib boradi. Bu uning tarjimadagi yutuqlaridan biri desak adashmaymiz. Tarjimon

¹ Bundan keyin "Q. Sodiqov nashri".

² Bundan keyin "Y. Tursunov nashri".

3 ای خدایی که جهان را به واسطه ی کلتم آفریدی و انسان را در این میان محرم اسرار خود ساختی و از جمله ی خلق به شرف نطق برگزیدی (حدیث قدسی).

– T. Ganjaviy yuqorida keltirilgan o‘zbekcha matnni fors tiliga ba holi qudrat tushunarli tarzda tarjima qilgan. Matnlarni solishtirib o‘rganish natijasida, asl turkiy matnda berilgan faqatgina “... ne qudrati komildurkim...” qismidagi “komil” so‘zi tarjimada berilmagan bo‘lsa-da, asl muallifning aytmoqchi bo‘lgan fikri to‘la aks etgan. Ammo T. Ganjaviy foydalangan qo‘lyozmada mavjud bo‘lmaganidan bo‘lsa kerak, yuqorida asl turkiy matnda keltirilgan ruboiy uning tarjimasidan joy olmagan.

Asliyatdagi matn:

“Takallum ahli xirmanining xo‘shachini va so‘z, durri samini maxzanining amini va nazm gulistonining andalibi nag‘masaroyi, ya‘ni Alisher ul-mutaxallis bi-n-Navoiy غفر ذنوبه و ستر عيوبه mundoq arz qilurkim, so‘z durredurkim, aning dar‘yosi ko‘nguldur va ko‘ngul mazharedur-kim, jomi‘-i ma‘oni-yi juzv-u kuldur. Andoqki, daryodin gavhar g‘avvos vositasi bila jilva namoyish qilur va aning qiymati javharig‘a ko‘ra zohir bo‘lur. Ko‘nguldin dog‘i so‘z durri nutq sharafig‘a sahib-i ixtisos vasilasi bila guzorish-u oroyish ko‘rguzur va aning qiymati fahm¹ martabasi nisbatig‘a boqa intishoru ishtihor topar. Gavhar qiymatig‘a nechuk-ki, marotib asru ko‘pdur, hattoki, bir diramdin yuz tumangacha desa bo‘lur.”

[Qit‘a:]

Injuni olsalar mufarrih uchun,

Ming bo‘lur bir diramg‘a bir misqol.

Bir bo‘lur ham-ki, shah quloqqa solur:

Qiymati mulk, ibrasi amvol [Навойй 2017, 29].

Turxon Ganjaviy tarjimasida:

اما بعد، چنین گوید خوشه چین اهل تکلم و امین مخزن درّ ثمین سخن و عندلیب نغمه سرای گلستان نظم، اَعْنَى عَلیشیر المتخلص به نوایی - غُفِرَ ذُنُوبُهُ وَ سُئِرَ عُیُوبُهُ - که: دریای درّ سخن سخن دل است و مخزن دل جامع معانی جزء و کل، همچنان که گوهر از دریا به واسطه ی غَوَاصِ جلوه و نمایش پیدا میکند. و بهای آن به نسبت گوهر ظاهر گردد، درّ سخن نیز به وسیله ی مرد سخندان به شرف گفتار آراسته شود و قیمت آن - نظر به مرتبه ای - انتشار و اشتها یابد. چنان که بهای در و گوهر نیز به نسبت کیفی اش از درهمی تا صد دینار فزونی گیرد.

قتعه:

چون جوهری را برای درمان مرضی خواهند،

هزار مثقال آن درهمی نیرزد.

لیکن بهای در شاهواری که سر و گردن شهریاران را سزد،

از قیاس اندیشه بیرون است.

¹ Mazkur so‘z Alisher Navoiyning 10 jildlik “To‘la asarlar to‘plami”da “fahm” (507 b.), ammo Y. Tursunov nashrida “ham” (27 b.) tarzida keltiriladi.

Tarjimaning asliyatdan farq qiladigan yagona jihati bu M. Siddiq tomonidan asar qismlarining ma'no-mazmunidan kelib chiqib nomlaganidadir. Jumladan berilgan yuqoridagi matnni "sarog'oz", ya'ni "kirish" deya nomlaydi. Bundan tashqari, tarjimon – Turxon Ganjaviyning asl nusxaning mazkur qismini aynan so'zma-so'z aks ettirishga intilganini ko'rish mumkin. Masalan, arabcha "takallum" so'zini aynan ishlatish o'rniga ushbu so'z ma'nosini ochib beradigan boshqa biron forscha muqobil so'z ishlatishi mumkin edi. Bunda Alisher Navoiyga formal tomondan emas, balki maqsad tomondan yondashilgan bo'lar edi. Shuningdek, asliyatdagi matnni fors tiliga tarjima qilgan T. Ganjaviy asarning quyidagi qismini noto'g'ri o'qigan ko'rinadi: "a'ni Alisher almutaxallas bin-Navoiy...". Mazkur asarning O'zbekistonda chop etilgan barcha nashrlarida to'g'ri tarzda "ya'ni" shaklida keltiradi. O'zbekistonda chop etilgan asar variantlarini ishonch bilan to'g'ri deyishimizga sabab shuki, matn ma'nosidan kelib chiqilsa, T. Ganjaviy keltirgan "a'ni", ya'ni "qasd qilaman", "maqsad qilaman" unchalik ham mos tushmasligini, "ya'ni" esa matn ma'nosiga to'la mos tushishini ko'lamiz. Inchunin, "P. Shamsiyev, (1967) nashri" da "Alisher almutaxallas bin-Navoiy..." jumlasida Navoiydan keyin uch nuqta qo'yib ketilgan. P. Shamsiyev foydalangan nusxalarda mazkur qismi uringan yoki o'qilishi qiyin bo'lgan bo'lishidan uch nuqta qo'yilgan bo'lishi mumkin. Chunki "M. Siddiq nashri" hamda O'zbekistonda 1967-yildan keyin nashr etilgan asar variantlarida Porso Shamsiyev tomonidan tashlab ketilgan mazkur asar qismida "عُفِرَ ذُنْبُهُ وَ سَتِرَ عُيُوبُهُ" duosi keltirilgan. Turxon Ganjaviy tomonidan amalga oshirilgan tarjimani nashrga tayyorlagan M.Siddiq fors kitobxonini o'qish davomida tushunishi qiyin bo'lishi mumkin bo'lgan so'z, ibora va duolarni kitob oxirida izohlagan va bu ishi bilan tarjima qiymatini yanada oshirgan. Jumladan, "عُفِرَ ذُنْبُهُ" duosini "گناهانش بخشیده و عیب هایش پوشیده باد" ya'ni "Gunohlari kechirilib, ayblari yashirin qolsin" tarzida tarjima qiladi [Amir Alisher Navoiy 1387, 53]. Tarjimon T. Ganjaviy asl nusxaning "Takallum ahli xirmanining xo'shachini" qismida keltirilgan "xirman" so'zini o'z tarjimasida aks ettirmagan bo'lsa-da, matn mazmuniga putur yetmagan. Qit'ani tarjima qilishga kelganda Turxon uni she'riy tarzda emas, balki nazmiy shaklda tarjima qiladi. Jumladan:

چون جوهری را برای درمان مرضی خواهند،

ya'ni, agar gavharni biror-bir kasallik uchun ishlatmoqchi bo'lsalar,

هزار مثقال آن درهمی نیرزد.

uning ming misqoli bir dirhamga ham arzimasi.

لیکن بهای در شاهواری که سر و گردن شهریان را سزد،
ammo shahriyorlarning bo’ynidagi qimmat durning bahosin,
از قیاس اندیشه بیرون است.

qiyoslab bo’lmas.

Ko’rinib turganidek, tarjimon qit’ani nazmda tarjima qilmagan bo’lsa-da, uni ma’nosini to’la-to’kis aks ettirishga harakat qilgan va bunga erishgan.

Asliytdagi matn:

So’z durrining tafovuti mundin dog’i beg’oyatroq¹ va martabasi mundin ham benihoyatroqdur. Andoqki, sharifidin to’lgan badang’a ruhi pok yetar, kasifidin hayotliq tang’a zahri halok xosiyati zuhur etar.

Qit’a:

So’z gavharidurki, rutbasining

Sharhidadur ahli nutq ojiz.

Andinki erur xasis muhlik,

Ko’rguzguchadur Masih mo’jiz [Навоий 2017, 29].

Turxon tarjimasida:

«تنوع سخن هم بیرون از میزان تعقل و خارج از درجه ی تصور است، چنان که سخنی، جان در قالب مرده دمد نیز کلامی موجب کلال و ملال گردد.
قطعه:

مقام گوهر سخن چه والاست،

که اهل نطق نیر در بیان قدر آن ناتوان اند.

سخن سخیف، مهلک و مسموم است،

و سخن خوب، کار دم مسیحا می کند.»

[Amir Alisher Navoi 1387, 53].

Tarjimon mazkur asarni tarjima qilishda jummalarning so’zma-so’z tarjima qilishga berilmasdan, uning ma’nosini aks ettirishga ham ko’proq e’tibor beradi. Shuningdek, ayrim so’z va iboralarni tashlab ketgan bo’lsada, matn ma’nosi u qadar o’zgarib ketmagan. Jumladan, yuqoridagi asl matnning “*So’z durrining tafovuti mundin dog’i beg’oyatroq va martabasi mundin ham benihoyatroqdur.*” Mazkur qism tarjimon tomonidan juda chiroyli: “*So’z rang-barangligi ham tafakkur mezonidan va tasavvur darajasidan tashqaridadur*” tarzida tarjima qiladi. Tarjimon asl matndagi “durr” so’zini tarjima qilmasdan qoldirib ketadi. Ammo shu so’zni “durr” yoki “gavhar” deya o’zining tarjimasiga kiritganida edi, tarjimaning qiymati yanada oshgan bo’lar edi. Muallifning qit’asi esa tarjimon tomonidan nazmiy usulda quyidagicha tarjima qilinadi:

¹ Ushbu so’z “Q. Sodiqov nashri”da “bag’oyat” tarzida keltiriladi. Ammo matn ma’nosiga “beg’oyatroq” so’zi ko’proq mos keladi.

مقام گوهر سخن چه والاست،

So'z gavharining maqomi naqadar yuksak,

که اهل نطق نیز در بیان قدر آن ناتوان اند.

Nutq ahli ham uning qadri bayonida notavondurlar.

سخن سخیف، مهلک و مسموم است،

Aqli noqisning so'zi xatarlidir,

و سخن خوب، کار دم مسیحا می کند.

Va yaxshi so'z Masihoning nafasi kavidurur.

Garchi tarjimon muallifning qit'alarini nazmiy usulda emas, nasriy usulda tarjima qilgan bo'lsa-da, uning ma'nosini to'lig'icha aks ettirishga jon-jahdi bilan harakat qilganligi ayon bo'ldi.

Endi bevosita Alisher Navoiyning bu asarni yozishidan maqsadi ifodalangan matn qismlarini tahlilga tortamiz.

Asliyatdagi matn: *"Ammo turkning ulug'din kichigiga degincha va navkardin begiga degincha sort tilidin bahramanddurlar. Andoqkim, o'z xurd ahvolig'a ko'ra ayta olurlar. Balki ba'zi fasohat-u balog'at bila ham takallum qilurlar. Hatto turk shu'arosikim, forsiy til bila rangin ash'or-u shirin guftor zohir qilurlar. Ammo sort ulusining arzolidin ashrofig'acha va omiysidin donishmandig'acha hech qaysi turk tili bila takallum qila olmaslar va takallum qilg'onning ma'nisin ham bilmaslar"* [Навоий 2017, 32].

Turxon tarjimasida:

«ترکان از هر طبقه که باشند از زبان فارسی بهره دارند، نه تنها به فارسی،

مناسب حال خود سخن می گویند، بلکه بعضی از این طایفه ها با فصاحت و بلاغت هر چه تمامتر از عهده ی بیان مطلب دقیق بر می آیند. حتی شعرای ترک به زبان فارسی اشعار رنگین و گفتار شیرین می سرایند.

ولی هیچ یک از فارسیان اعم از عالی و دانی، و بی دانش و دانشور به ترکی سخن گفتن نتوانند و از فهم معنی آنچه به ترکی بیان کرده شود، نیز درمانند.

[Amir Alisher Navoi 1387, 56-57].

Yuqoridagi tarjimaning asliyatdan farq qiladigan jihatlaridan biri bu M. Siddiq tomonidan matnning ma'nosidan kelib chiqib uni "turkiy va forsiy" deb nomlanganidir. Shuningdek, tarjimon asl turkiydagi "Ammo turkning ulug'din kichigiga degincha va navkardin begiga degincha..." matn qismini aynan – so'zma-so'z tarjima qilmasdan, uni "qaysi tabaqadan bo'lsalar-da, turklar..." tarzida umumlashtirib tarjima qilgan, ammo aytish mumkinki, tarjimonning bunday yo'l tutishi tarjima ma'nosiga putur yetkazmagan.

"Tarjimon o'zi tarjima qilayotgan asar muallifining ijodiy yordamchisi bo'lib, u aytilmoqchi bo'lgan g'oyaviy maqsadni to'la va puxta ishlash orqali o'z tilida yaratishi, o'zini muallif bilan bir qatorda asar uchun mas'ul sanashi, tarjima asarning boshqa

tildagi to‘liq nusxasi ekanligini unutmazlik zarur” -, deyiladi [Ўзбекистонда бадиий таржима тарихи 1985, 35]. Turxonning tarjimasini tahlil qilib, uning g‘oyaviy maqsadni to‘la va puxta ishlab, o‘z tilida yaratganligi, o‘zini muallif bilan birga asar mas‘uli sanaganligi va tarjima – asarning o‘zga tildagi to‘liq nusxasi ekanligini unutmaganligining guvohi bo‘ldik. Bu bilan tarjimon Alisher Navoiyning mazkur asarini yuqori saviyada fors tiliga tarjima qilgan va o‘z oldiga qo‘ygan maqsadiga to‘la erisha olgan deya bemalol ayta olamiz.

Umuman olganda, Eron navoiyshunoslari orasida “Muhokamat ul-lug‘atayn” asariga ikki xil yondashuv kuzatiladi. Birinchi yondashuv tarafdorlari Alisher Navoiyning mazkur asarda keltirgan barcha da‘volarini o‘rinli va to‘g‘ri deya baholaganlar. Ularning qatorida Asg‘ar Dilbaripur, Muhammadzoda Siddiq kabi olimlarni sanab o‘tish mumkin. Ikkinchi yondashuv tarafdorlari esa shoirning barcha da‘volarini xom va tekshirilmagan tarzda bayon qilingan deya ta‘kidlaydilar. Bu yo‘nalish tarafdorlari sifatida Zabihulloh Safo, Amir Ne‘mati Limoiy kabi navoiyshunoslarni qayd etish joiz.

Adabiyotlar

- Алишер Навоий. 2017. *Муҳокамат ул-луғатайн*. Қосимжон Содиқов таҳлили, табдили ва талқини остида. Тошкент: Академнашр.
- Алишер Навоий. 2021. *Муҳокамат ул-луғатайн, илмий танқидий матн*. Тузувчи ва нашрга тайёрловчи Ю. Турсунов. Тошкент: ЎЗРФА “Фан”.
- Саломов Ғ. 1983. *Таржима ташвишлари*. Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.
- Ўзбекистонда бадиий таржима тарихи. 1985. А. С. Пушкин номидаги тил ва адабиёт институти. Тошкент: Ўзбекистон ССР “Фан”.
- Alisher Navoiy. 2013. *To‘la asarlar to‘plami (O‘n jildlik)*. 9-jild. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
- امير عليشير نوايي. محاکمه اللغتين، مقدمه و تصحيح و تحشيه حسين محمدزاده صديق، تهران: اختر، ۷۸۳۱.
- امير نعمتی ليمایی، بررسی زندگی سیاسی و واکاوی کارنامه علمی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی امير عليشير نوايي، تهران: وزارت امور خارجه، اداره نشر، ۳۹۳۱.
- ترکان پارسىگو، دفتر اول، انکارا: رايزنى فرهنگى جمهورى اسلامى ايران، ۰۹۳۱.
- متين آکاس. شخصيت تاريخى، ادبى نوايي و مسائل انسانى در شعر هاى نوايي، ۲۰۰۲ م. موسسه مطالعات ترکى، ش ۹۱. اصغر دلبرى پور
- ضبيح الله صفا. تاريخ ادبيات در ايران. ج ۴، تهران: فردوسى، ۸۷۳۱.
- <https://ganjoor.net/khayyam/robaee/sh47>

"Muhokamat ul-lughatayn" in the interpretation of Iranian Navoi studies

Izzatillaev Parviz¹

Abstract

This article compares Alisher Navoi's work «Muhokamat ul-lughatayn» and its Persian translation. As a result of the research, Turkhan Ganjavi's achievements and inconsistencies in some places during the translation process were analyzed, relying on reliable sources. In particular, the existence of some abbreviated places in Ganjavi's translation, the fact that M. Siddiq translated these abbreviations into Persian from the copy he used, is proved by giving examples and analysis. Also, the existence of some differences between Turkic and Persian poems, but the reasons why they did not make changes to their text, were clarified. One of the aspects of the translation of the work "Muhokamat ul-lughatayn" that differs from the original is that it was named by M. Siddiq based on the meaning of parts of the work. Among Iranian Navoi studies, there is scientific evidence of the observation of two different approaches to the work "Muhokamat ul-lughatayn".

Key words: *Alisher Navoi, Muhokamat ul-lughatayn, Turkhan Ganjavi, translation, transliteration, modern Iranian Navoi studies, originality, transformation.*

References

- Alisher Navoiy. 2017. *Muhokamat ul-lug'atayn*. Qosimjon Sodiqov tahlili, tabdili va talqini ostida. Toshkent: Akademnashr.
- Alisher Navoiy. 2021. *Muhokamat ul-lug'atayn, ilmiy tanqidiy matn*. Tuzuvchi va nashrga tayyorlovchi Y. Tursunov. Toshkent: O'zR. FA "Fan".
- Salomov G'. 1983. *Tarjima tashvishlari*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi "Adabiyot va san'at nashriyoti.
- O'zbekistonda badiiy tarjima tarixi*. 1985. A. S. Pushkin nomidagi til va adabiyot instituti. Toshkent: O'zbekiston SSR "Fan".
- Alisher Navoiy. 2013. *To'la asarlar to'plami (O'n jildlik)*. 9-jild. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
- Amir Alisher Navoi. 1387. *Muhokamat ul-lugatajn*. Muqaddima va tashehu

---

¹ Parviz I. Izzatillaev – Doctor of Philosophy (PhD) in philology, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alishera Navoi.

E-pochta: parvizisozoni@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5754-2690

For citation: Izzatillaev, P. I. 2024. «Muhokamat ul-lughatayn» in the interpretation of Iranian Navoi studies. *Golden Scripts* 1: 57 – 71.

- tahshiyai Husayn Muhammadzoda Siddiq. Tehron: Axtar.
- Amir Nemati Limoi. 1393. *Barrasii zindagii sijosi va vokovii kornomai ilmi, farhangi, izhtimoi va iqtisodii Amir Alisher Navoi*. Tehron: Vazorati umuri xorizha, idorai nashr.
- Turkoni porsiguy, daftari avval*. 1390. Onkoro: Rojzani farhangii Zhumhurii Islomii Eron.
- Matin Okos. 2002. *Shaxsijati torixi, adabii Navoi va masoili insoni dar sherhoi Navoi*. Muassisai Asghar Dilbaripur. Mutolioti turki, sh. 19.
- Zabehulloh Safo. 1378. *Torixi adabiyot dar Eron*, zh. 4. Tehron: Firdavsi.
- <https://ganjoor.net/khayyam/robaee/sh47>